

Mahmut Esat Bozkurt ve Sol Düşünce

Yrd. Doç. Dr. Hakkı Uyar*

Türk Devrimi'nin önde gelen eylem adamlarından ve Kemalizm'in belli başlı teorisyenlerinden biri olan Mahmut Esat Bozkurt, çok farklı özellikleri ve renkli kişiliği ile günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Savunanları ve karşıtları sürekli olarak O'nun farklı yönlerine dikkat çekmektedir. Milliyetçiliğini, sol kimliğini ön plana çıkaranlar olduğu gibi, O'nun Hukuk Devrimi'nin mimarı olmasına vurgu yapanlar da bulunmaktadır. Kimileri de Mason karşıtlığını vurgulamaktadır. Tüm bu yönleriyle Bozkurt'u "*Sol Milliyetçi*" olarak tanımlamak mümkündür¹. Bu yazıda Bozkurt'un sol kimliği üzerinde durulacaktır.

Mesleki Temsil

Bozkurt, Birinci Meclis'te Mesleki Temsil düşüncesini savunan milletvekilleri arasında yer aldı. Mesleki Temsili savunanlar genel olarak toplumu 9 meslek grubuna ayırmaktaydı:

1. Çiftçiler ve çobanlar
2. Tüccarlar
3. Denizciler
4. Madenciler
5. İrgatlar
6. Serbest meslek sahipleri
7. Sanatkarlar
8. Memurlar
9. Askerler

Birinci Meclis'teki Mesleki Temsil savunucuları, ılımlı sosyalist milletvekilleri idi. Meclis'te Mesleki Temsil düşüncesi red edilse de (1921) Bozkurt, İktisat Bakanı olduğu dönemde toplanmasını sağladığı İzmir İktisat Kongresi (Şubat-Mart 1923) temsilcilerinin seçiminde ve Mesai (İş) Kanunu hazırlığı sırasında bu düşünceyi –başarısız olsa da- uygulamaya koymaya çalıştı².

Bozkurt, Ocak 1921 tarihinde BMM'de yaptığı konuşmada Mesleki Temsil düşüncesini şu gerekçelerle savunmuştu³:

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Hakkı Uyar, "*Sol Milliyetçi*" Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt, Buke yay., İstanbul, 2000.

² Uyar, age., s. 22 vd.

³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İctima Senesi: 1, c. 7, Ankara, 1944.

“Muhterem Efendiler, Bendeniz mesleki temsilin memleketimin selameti için lüzumuna o kadar kailim ki, bunu bir ikinci defa daha huzuru alinizde müdafaa etmekle, Türk tarihi önünde vazife-i tarihiyemi yapmakta olduğumu kaniim. Bu meseleyi iki noktadan tahlil etmeğe çalışacağım. Birincisi; mesleki temsile karşı şimdiye kadar yürütülen itirazlara cevap vermek, ikincisi; hakkındaki nazariyatı umumiyeyi söylemektir.

Muhterem Efendiler, bu mesleki temsil en evvel bizim memleketimizde mevzuu bahis olmuş değildir ve en evvel bizim memleketimizde tatbik edilecek sistem de değildir. Mesleki temsil garpta uzun uzadıya münakaşa edilmiş, hakkında bir çok ulema, yalnız bir memleketin uleması değil, fakat bütün dünyanın alim dediği ulema arasında münakaşa edilmiş ve doğruluğu kabul edilmiştir. Fransa'da hukuk ulemasından (Dögi) mesleki temsili en evvela müdafaa etmiştir. Fakat bundan evvel Garbi Avrupa'da mesleki temsil İtalya'nın bir çok memleketinde, mesela ezcümle Floransa'da uzun müddet tatbik edilmiş... (...)

Efendim, Hazreti Peygamber diyor ki; ilim düşmanlarınızda dahi olsa alınız (Bravo alkışlar), İlmün memleketi yoktur (Bravo sadaları). Binaenaleyh hukuku amme ulemasından (Dögi) bunu uzun uzadıya müdafaa etmiş ve mesleki temsil bir memlekette tatbik edilmedikçe Monteskiyö'nün eski nazariyeleri ile, müşavere usulüyle parlamanterizm usulü ile memleketin bihakkın müdafaa olunamayacağını beyan eylemiştir. Yalnız buna karşı verilen cevaplar, mesleki temsilde memleketin bazı tabakasının Meclise girmemesi tarzında cereyan etmiştir. Fakat esas itibariyle hakkı teslim olunmuştur.

Yine efendiler! Fransa'nın en büyük adamlarından (Hanoto) buna dair bir kitap yazmış. Bu kitapta; vaktiyle Floransa'da mesleki temsilin tatbik edildiğini ve Floransa'nın bundan pek çok müstefit olduğunu söyledikten sonra; Fransa'da bulunan ahali en liberal olduğu halde Fransa'da memleket menafinin ve Fransa'nın Meclisi millide temsil edilmemekte olduğunu ve bunun memleketi felaketten felakete sürüklemek ihtimali olduğunu söylemiş ve Cumhuriyetten beyanı şikayet eylemiştir.

Efendiler, memleket demek; siyasiyat, edebiyat ve münevverler demek değildir. Bir memleket iktisadiyatından teşekkül eder. Çiftçiliği, mimarisi, demirciliği, saraçlığı ilah... Bir takım meslekler erbabı o memleketi kurarlar, yaparlar. Bu meslekler yapılmadığı gün memlekette eser kalmaz. Malumu aliniz İbni Haldun Mukaddime'sinde cemiyetleri tavsif ederken, memleketlerin iktisadiyatından ibaret olduğunu ve bir takım mesalik erbabının memleketleri husule getirdiğini bundan asırlarca evvel beyan etmiş, bizim kulaklarımıza bağırmıştır.

Mesleki temsilde Meclise kimler girecek efendiler? Bir takım arkadaşlarımız diyorlar ki: Mesleki temsilde, cahiller girecek, memleketi anlamıyan adamlar girecektir. Hayır efendiler; ilim demek; yalnız okumak, yazmak demek değildir. Meclisi Aliye asırlardan beri bu memleketi kılıçları ile, sabanları ile müdafaa eden çiftçiler girecektir. (Alkışlar) Efendiler; bu memleketi asırlarca müdafaa eden, yalnız kılıçla değil, sanatlarıyla dünyaya karşı müdafaa eden sanatkarlar gelecektir, onların menafii müdafaa edilecektir. Binaenaleyh bunlara cahil demek, bütün bir mukaddesatı, kanaatıma göre, tahkir demektir. Efendiler! Görüyorum ki, kolay kolay, bir çiftçiye bırak şu cahili diyorlar. Fakat ben diyorum ki, böyle değildir. O adam bana çiftçilikten bahsederse ve anlar mısın derse, ben ona cevap veremem. Kanaatı acizaneme göre meslek erbabı olup ta dünyada cahil denilebilecek bir kimse yoktur. O adam kendi mesleğini, okuyup yazmak bilmese bile okuyup yazandan daha iyi müdafaa edebilir. (...)

Efendiler; devri fütühatımız tetkik edilirse görülür ki, bizim memleketimiz daima sanayii himaye etmiştir. Viyana önlerine kadar Osmanlı bayrağını esdiren orduları yalnız kılıç yürütmemiştir. Lonca teşkilatını tetkik ediniz, devri fütühatımızda görürsünüz ki, saraçların kendilerine göre bir tertibatı vardır. O suretle saraçlık ilerlemiştir. Çiftçileri tetkik ediniz, onlar himaye edilmiştir. Demircileri tetkik ediniz, onlar da himaye edile edile albayrak dünyanın her tarafından ün salmıştır. Binaenaleyh yalnız kılıçla yürümemiştir. Bu itibarla sanayi erbabının, meslekler erbabının, Meclise girmesi ve Mecliste mesleklerini Hükümete himaye ettirmesi, memleketimizin hayatı iktisadisi itibariyle bir zarurettir. O meslekler erbabının sanatları muhafaza edilmediği, himaye edilemediği gündün itibarendir ki, bu memleket parça parça kopmağa başladı.

Efendiler, Avrupa sanayii, Avrupa iktisadiyatı memlekete tahakküm etti ve bu memleket yıkıldı. Bu memleketi yeniden korumak istiyorsak her halde memleketin sanayiini temsil etmek, onu himaye etmek mecburiyetindeyiz. Bunun için bir yol vardır, o da; sanayi erbabının memleketin mukadderatına iştirak etmeleridir. Onlar memleketin mukadderatına iştirak etmedikçe, onların menafii umumiyelerinin bihakkın himaye görmesine de imkan yoktur. Hiç şüphesizdir ki, bir çiftçiyi çiftçi kadar benim düşünmemin imkanı yoktur ve bir demirciyi demirci kadar benim düşünmekliğimin imkanı yoktur. Demirci olmayanın onun kadar iş görmesi ihtimali yoktur ve olmayınca bu memleketin sanayiinin ileri gitmesinin imkanı yoktur.

İntihabatımızın hali hazırına gelince; bu hal meslekleri, sanayii himaye etmekten uzaktır. Çünkü: burada sanatlar temsil edilmiyor ve bu sanayi burada temsil edilmedikçe onları düşünmek imkanı da yoktur, var ise de pek azdır. İkinci bir itibarla zamanımızda bu kabul ettiğimiz sistem, şu şekli intihap, şayanı tenkittir. Çünkü intihapta gaye, memleketi temsil etmektir. Bu tarzı intihap ile kim iddia edebilir ki, memleketimiz temsil edilir? Doğrudan doğruya halk bu sistemle –buradaki Meclisi Aliyi tenkit etmek değil, sistemi tenkit ediyorum- bu sistemle halk hangi suretle menafiiini şimdiye kadar bu Mecliste, bu sistemde müdafaa edebilmiş ve Hükümete sözünü dinletebilmiştir? Çok rica ederim, halkın idaresinde, halkın menafii umumiyesinde ne gibi tahavvüller görebildik? (Hiç sadaları) yine eskisi gibidir. Yalnız bizim memlekette değil efendiler, bu, dünyanın her tarafında böyledir ve dünyanın her tarafında böyle olduğu için zaman zaman ihtilaller, büyük büyük inkılaplar önünde kalıyoruz. Bu inkılapların, bu ihtilallerin manası hep burada saklıdır. Yani halkın doğrudan doğruya memleketin mukadderatını doğrudan doğruya ellerine alamamasında ve binaenaleyh menafii umumiyenin bihakkın düşünülmemiş olmasındandır. Memleketimizde temsili meslekiyi kabul etmekle millete en büyük bir eser bırakacağız. Esasen Teşkilatı Esasiye Kanununun birinci ve dördüncü maddeleri tayyedilirse diğer tarafının ehemmiyeti yoktur ve Meclisi Ali bu memlekete en büyük hizmeti, tarihlerin, ilimlerin söylediği hizmeti, istediği büyük vazifeyi, birincisini kabul etmekle tarih önünde yükselmiştir. İkincisini kabul etmekle bir kat daha yükselmiş olacaktır.

Efendiler; cümlenize malumdur ki, memleketimizin inhitatı, memleket mukadderatının memleketin sahibi olanların eline düşmemesi teşkil etmiştir.(...)

Bu, bir tarihi yaradır, daima kanyor, artık dinmek istiyor ve bu kanaya kanaya bu memleketi öldürmesi pek mümkündür. (Allah saklasın sadaları) Bunun önüne ancak Büyük Millet Meclisi geçmekle bu büyüklüğünü dünya önünde bir daha ispat etmiş olacaktır.

Muhterem efendiler; müsaadenizle birkaç arkadaşımızın itirazlarına cevap vereceğim. Erzurum mebusu Hüseyin Avni Beyefendi iki defa bu mesele için söz söylediler. Fakat bendeniz kanaatı acizaneme göre sözlerinde tenakuz buldum. Yani benim noktai nazarıma göre yanlıştır.

Birincisi şudur: Buyurdular ki, eski Kanunu Esasi iki dereceli intihabı kabul etmiştir, bu defa tadil etmekle elli sene sonra bir dereceli intihabı kabul ediyoruz. binaenaleyh kanunu tekamüle riayet ediyoruz. Binaenaleyh sonra bu memlekete mesleki temsil veriyoruz. Neticei mantikiyesini intaç etti, bendeniz bunu hatalı gördüm.

Çünkü, mesleki temsilin dereceli intihaplarla alakası yok. Mesleki temsil bir dereceli intihaba da girer, iki dereceli intihaba da girer. Yani memleketin seviyesi dun ise, ki, bendeniz bunu kabul etmiyorum, çiftçi bizim tanıdığımızdan çok yüksektir. Hem memleketi müdriktir, hem vatanperver, hem zekidir.

Efendiler, o çiftçidir ki, bu memleket tehlikeye düştüğü gün sapanını bıraktı, kılıcını çekti ve bu memleket için yedi yüz yıldan beri akıtmakta olduğu kanını yine akıttı. Binaenaleyh ona cahil diyemeyiz efendiler. Binaenaleyh iki dereceli....(..)

Hayır, Avni Bey demedi. Fakat Mecliste öyle bir kanaat var, onun için söylüyorum. Binaenaleyh bir dereceli intihapta mesleki temsil yapılabilir. İki dereceli intihapta da mesleki temsil yapılabilir. Yani mesleki temsilde halkın doğrudan doğruya gelmesi tecviz edilemez.

Mesleki temsilde halkın doğrudan doğruya gelmesi imkanı yoksa iki dereceli de kabul edilebilir. Binaenaleyh bununla alakası yoktur. Sonra, bir şey daha buyurdular. Avni Beyefendi, ikinci çıkışlarında, o da bu idi: Buyurdular ki; mesleki temsili kabul etmekle hukuku esasiyenin milletlere tanıdığı hukuki, meşruti bir hakkı, tamamen Mecliste bulunan bir hakkı nezedelim. Onun için tenakuz var. (...)

Sonra Hüsrev Beyefendi arkadaşımız, bunda kabiliyeti tatbikiye görmediler. Doğru olabilir. Lakin kabiliyeti tatbikiyesi yok deyince o noktayı bize izah buyurmadılar. İzah buyurmuş olsalardı belki kendilerine o noktadan cevap vermek mümkün olabilirdi. Yoktur dediler. Bendenizin anladığıma göre bu olsa olsa memlekette loncalar olmaması dolayısıyla bunda kabiliyeti tatbikiye görmediler. Yani memleket cahildir diye değil. Efendiler doğrudur. On sekizinci asırdan beri zavallı memleketimizin garp iktisadiyatından yediği darbelerle meslek erbabı hurdehaş oldu ve onun için bu memlekette ashabi sanayi darmadağın olmuştur. Loncalarımız yoktur. Fakat loncacılık ruhu vardır. Bugün Anadolu'nun herhangi bir memleketine giderseniz esnaf kahyalarına, şunlara bunlara tesadüf edersiniz ki, bunlar lonca teşkilatının, yani lonca teşkilatı kadimesinin izleridir. Bunları yeniden canlandırmak imkanı da mevcuttur. Yeter ki Meclisi Aliniz bunu Kanunu Esaside kabul etsin ve şu kayıtla kabul etsin, desin ki: Lonca teşkilatı tatbik edilecektir. Belki bu iki seneye tevakkuf eder. Fakat mütehasısları bize bir senede yapabileceklerini söylüyorlar. Onlar vücade getirildikten sonra kabiliyeti tatbikiyeden maksatları bu ise kendilerine bu yolda cevap vereceğim.

Muhterem Hoca Vehbi Efendi Hazretleri de buyurdular ki, mesleki temsil doğrudur. Binaenaleyh efendiler, esasta Hoca Vehbi Efendi Hazretleri ile münakaşa edecek değiliz. Yalnız teferruatta münakaşa edeceğiz. O da mesleki temsil doğrudur ve bu Meclis çiftçilerden, demircilerden ve meslek erbabından müteşekkildir dediler. Bendeniz kendilerine diyeceğim ki; mademki mesleki temsil şu şekilde Meclisi Alide mevcuttur, o halde Kanunu Esasiye kayıta ne mahzur vardır? Son sözlerimi söylüyeyim. (...)

Binaenaleyh bu Meclisi Ali meslekler erbabından müteşekkil ise bunun Kanunu Esasiye kaydi evleviyetle sabit olur ve doğru olur. Çünkü onu bir kere daha tesbit etmiş oluyoruz.

Son söz olmak üzere bunları ilave edeceğim: Mesleki temsil ilmin ve Osmanlı tarihinin bu Büyük Meclise kabulünü teklif ettiği bir sistemdir. Hiçbir hatibin teklif ettiği sistem değil, tarihin

asırlardan beri haykırdığı sistemdir. İlimin asırlardan beri anlatmak istediği bir sistemdir. Memleketimizin selameti buradadır. Memleketin sahipleri ancak bu suretle memleketin mukadderatına hakim olacaklar ve memleketi yapan iktisadiyat ta ancak bu suretle himaye edilecek ve arslardan beri ağlayan çiftçi, köylü ancak bu suretle gülecektir. Bunu Büyük Millet Meclisinde (10) milyonluk Anadolu halkı bekliyor. Halk hakkını istiyor efendiler”.

Karl Marks’ın *Kapital*’inin Türkçe’ye Çevrilmesi

Bozkurt, İktisat Vekilliği döneminde, Karl Marx’ın “*Kapital*”ini çevirtme girişiminde bulundu. Yarım kalan bu girişim hakkında Kerim Sadi’nin (A. Cerrahoğlu) bir kitabında değinildiğine göre; Haydar Rıfat, planladığı gibi 1934’te Kapital’i çevirmeye başlasaydı, (Haziran) 1937’de üçüncü cildini bitirmiş olacaktı. Haydar Rıfat’ın düşünceden uygulamaya geçiremediği planından önce de “*Kapital*”i Türkçe’ye çevirme girişimleri olmuştu: Mahmut Esat’ın İktisat Vekilliği zamanında, “yanılmıyorsak, sosyalist Vehbi (Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi profesörlerinden Vehbi Sarıdal) ile (Haydelberg Darülfünundan felsefe ve iktisat doktoru ve Berlin Mühendis mektebi âlisinden mezun) Nizamettin Ali, dolgun ücretle, bu işi üzerlerine almışlardı⁴. Bundan başka Ahmed Cevad’ın (Darülfünun sabık lisaniyat muallimi, Dil Encümeninden ve Çanakkale saylavı) Kızıl Mekke halini alan Moskova’da birinci cilt üzerinde hararetle uğraştığını (1924) ve yine birinci kitaba ait ilk mephasların Dr. Sefik Hüsnü tarafından da ayrıca çevrildiğini biliyoruz”⁵.

Milli Mücadele yıllarında M. Kemal tarafından “*danışıklı*” olarak kurdurulan Resmi Türkiye Komünist Fırkası’nın üyelerinden biri olan Bozkurt; 20 Ekim 1920 tarihinde, Anadolu’da Yeni Gün gazetesinde yazdığı “*Yeşil Elma*” adlı başyazıda, “*Komünizm Türkler için bir ideal değil, bir vasıttır. Türklerin ideali Türk milletinin birliğidir, altın elmadır*” diyordu⁶. Buradan, Resmi TKF’nin Sovyet Komünizmi’nin önünü kesmek için kurulduğunu anlamak da mümkündür.

Hasan İzzettin Dinamo’nun anılarında anlattığına göre; Milli Mücadele’nin en yoğun yaşandığı yıllarda (1920-21) Bozkurt, M. Kemal’in genel karargahı olan Ziraat Mektebi’nde, “*koltuğunun altında Marx’ın kapitalini taşır, bundan kendisi bir şeyler öğrendiği gibi Mustafa Kemal’e de anlatırdı. Lider, bütün çevresinin sollarla sarıldığını, yeryüzünün sola gittiği kaygısına kapılarak, ne olur ne olmaz, Marx üstüne bilgi edinmeye çalışmış, Bozkurt’tan yararlanmıştı*”. Mahmut Esat’ın 1920’li yıllardan kalma “*sosyalizm sempatisi*” daha sonraki yıllarda da devam etti⁷.

⁴ Nizamettin Ali (Sav) ve Mehmet Vehbi (Sarıdal), 1920 yılında Ankara’da çıkmaya başlayan *Anadolu’da Yeni Gün* gazetesinde birlikte yazılar yazmaktaydılar. Bu gazetenin siyasal çizgisini Uygur Kocabaşoğlu şöyle saptamaktadır: Kurtuluş Savaşı’nın haklılığına ve zafere olan kesin inanç; Saltanat ve Halifelğe karşı kesin tavır; Emperyalizme karşı olma ve sosyalizme yakın bir eğilim; Uluslar arası planda mazlum milletlere, ulusal planda ise çalışan insanlara (işçi ve köylü) yakın bir tutum. Bkz: Uygur Kocabaşoğlu, “Milli Mücadele Sözcülerinden: Anadolu’da Yeni Gün”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Atatürk Özel Sayısı**, Ankara, 1981, ss. 179-203.

⁵ Kerim Sadi, ***Kapital Tercümesi Hakkında***, İnsaniyet Kütüphanesi: 30, Burhaneddin Basımevi, (İstanbul),1937, s.1.

⁶ Mahmut Esat “*Yeşil Elma*”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 20.10.1920, aktaran Fethi Tevetoğlu, **Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ankara, 1967, ss. 313,318–319.

⁷ Hasan İzzettin Dinamo, **İkinci Dünya Savaşında Edebiyat Anıları**, de yay., İstanbul, 1984.

Bozkurt, 1935 yılında yayınlanan “Karl Marx ve Türkler” adlı yazısında, “Marx’ın “Kapital” adlı büyük eseri bütün dillere çevrildi. Onu bizim dilimizde ne zaman okuyacağız? Ne zaman göreceğiz?” diyordu:

Marx edebiyatının dilimize çevrilmesini istiyorum. Marx'ın eserlerinin dilimize çevrilmesi “sağa ve sola doğru bulanık sulara balık avlamak isteyenlerin takkesini düşürecektir”; ortada hak ve gerçek egemen olacaktır. Ancak, Marx' tan söz açılınca akla hemen “Komünistlik” gelir. Halbuki o kadar telaşa da gerek yoktur. Marx'ın filozofluğu iktisatçı yanından çok üstündür; “onun bilinmemesi kültür bakımından bir eksiklik. Büyük bir eksik.” Özellikle de “devletçi” bir rejimde bunun eksikliği daha da belirgindir⁸.

Bozkurt, Max Beer'in Zühtü Uray tarafından Türkçeye çevrilen ve Maarif Vekâleti tarafından yayınlanan “Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi” adlı kitabına yazdığı “Önsöz”de de Kapital'in çevirisi konusuna değinmektedir:

“Hemen her memlekette, hatta Yunanistan ve Bulgaristan gibi komşu memleketlerde bile müteaddit tercümeleri ve şerhleri mevcut olan Karl Marx’ın Kapital’inin bizde anlaşılmasız bir iki broşüründen başka bir şey yoktur. Nerede kaldı ki biz, Ana Kanunumuzda devletçiliği kendimize mal etmiş bulunmaktayız. Bunun anlamı devlet sosyalistliğini kendimize mal etmiş olmağımızdır. Şu halde kısmen olsun sosyalizmin ve sosyal mücadelelerin umumi tarihi yeni Türk Devleti Prensiplerinin sebeplerini ve edebiyatını teşkil eder”⁹.

Mesai (İş) Kanunu

Bozkurt, hem milletvekilliği hem de İktisat Vekilliği sırasında, Mesleki Temsil esasına dayalı sendikaların kurulmasını savundu. Ona göre, ülkedeki tüm iktisat amilleri teşkilatlanmalıydı. İzmir İktisat Kongresi'nde “Hülasa teşkilat yapınız; bu, Türkiye iktisat amillerinin haklarını harice ve dâhile karşı koruyacak en kuvvetli siper, kalkandır. Bunu yalnız Türkiyeliler için değil, bütün dünyanın mazlum iktisat amilleri için de temenni ederim” demişti¹⁰.

Mahmut Esat’ın İktisat Vekilliği görevinden ayrılması konusunda farklı görüşler bulunmaktadır: İstifa gerekçesi olarak kendisinin “fikren ve bedenen” yorulması¹¹ gösterilmekle beraber, Halk Fırkası TBMM Grubu'nun Bozkurt'a “itimatsızlık asarı göstermiş” olması da asıl neden olarak ileri sürülmektedir¹². Kemal Sülker de, özgür sendikalardan yana hareket eden ve işçileri koruyacak bir “Mesai Kanun” hazırlayan İktisat Vekili Bozkurt’ın istifa etmek zorunda bırakıldığı görüşünü savunmaktadır¹³. 24 Eylül 1923 tarihinde Bozkurt’ın yerine İktisat Vekilliği’ne Hasan (Saka) Bey getirildi. Bu tarihten bir ay kadar önce, 26 Ağustos 1923 tarihli TBMM toplantısında İktisat Encümeni'nin Birinci Meclis'ten devren İkinci Meclis'e aktardığı

⁸ Mahmut Esat Bozkurt, “Karl Marx ve Türkler”, **Tan**, 26 Temmuz 1935, s.1,5.

⁹ Max Beer, **Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi** (çev. Zühtü Uray), Maarif Vekaleti yay., İstanbul Üniversitesi Ana İlim Kitapları Tercüme Serisi, İstanbul, 1941,s. XVI.

¹⁰ A. Gündüz Ökçün (Hazırlayan), **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Haberler-Belgeler-Yorumlar**, AÜ SBF yay., Ankara, 1981, s. 266.

¹¹ **Türk Sesi**, 27 Eylül 1923.

¹² **Vatan**, 24 Eylül 1923.

¹³ Kemal Sülker, **100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1978, ss. 46-47.

kanun tasarıları arasında birinci sırada, “*Mesai kanunu layihası*” bulunmaktadır. Meclis gündemine alınan bu tasarılarından altıncısı, “*Türkiye köy bankaları hakkında layiha-i kanuniye*” dir¹⁴. İktisat Encümeni'nin Meclis gündemine getirdiği tasarılar -Mesai Kanunu tasarısı başta olmak üzere-, Halk Fırkası içinde tartışmalara neden olmuş ve Bozkurt'un istifasına neden olmuş olsa gerektir¹⁵.

Marx, Sosyalizm ve Komünizm

Bozkurt, Halk Dostu gazetesinde yazdığı “*Memleketin İstirapları*” adlı yazıda da şunları söylemektedir: “*Komünist değilim ama medeniyet tarihini bir iktisat meselesi olarak tespit ve izah eden Karl Marks'ın anlayışları öyle bir kalem darbesiyle yıkılacak şeylerden değildir*”¹⁶. Bir başka yazısında ise, “*Ben komünist değilim. Bununla beraber (Karl Marks)ın* ve büyük Komünist şeflerden (Lenin)in** düşüncelerinde milliyetçilik ve demokrasinin noksanlarını tamamlamak için istifadeli bir çok noktalar vardır*”¹⁷ diyordu.

Mahmut Esat, birçok yazısında Marx'a olan hayranlığını açıkça belirtiyordu. Marx, uzak görüşlüydü. Onun görüşleri, “*dâhiyane*” ve “*heybetli*” idi. Bozkurt'un belirttiğine göre, Marx

¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:2, İçtima Senesi:1, Cilt 1, (2 Ağustos 1339 tarihli Birinci içtimadan 8 Eylül 339 tarihli On Beşinci içtima kadar), Ankara, 1961, ss. 302–303.

Türkiye’de mesai/iş kanunu çıkarılması hakkındaki girişimler için ayrıca bkz. Mesut Gülmez, **Türkiye’de Çalışma İlişkileri (1936 Öncesi)**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay. Ankara, 1983.

Bozkurt’un 1930’lu yılların başında en çok savunduğu şeylerin başında işçi ve köylü hakları gelmektedir. Onun öncülük ettiği İş Kanunu tasarısının işçilere geniş haklar tanıması muhtemeldir. Bozkurt’un İktisat Vekilliğinden ayrılmasından sonra işçi örgütlerinin başına gelenler ve 1936 tarihli İş Kanunu, O’nun bakanlıktan neden ayrıldığını sanırım açıklayabilir.

¹⁵ Bozkurt’un iktisat vekilliği görevinden ayrılmasında, 1923 yılında çıkan İzmir-Aydın demiryolu grevinin önemli bir etkisi olduğuna ve grevin iş kanunu tasarısının Meclis gündemine geldiği tarihlere rastlamasına dikkat çeken Erkan Serçe, şu tespiti yapmaktadır: “*İşte tam bu sıralarda meydana gelen grev, tasarının sahibi ve ateşli savunucusu İktisat Vekili M. Esat (Bozkurt) Bey’i son derece zor bir duruma düşürmüştür. Halk Fırkasının 22 Eylül tarihli grup toplantısında “amele meselesinden dolayı” İktisat vekili Bozkurt Bey sorguya çekilmiş (İkdam, 23 Eylül 1923), ertesi gün devam eden “firka muzakeratında muhtelif meselelere dair, bilhassa amele mesaili hakkında müteaddit suallere maruz kalan” Mahmut Esat istifa etmek zorunda kalmıştır (Tanin, 24 Eylül 1923). Böylece büyük ölçüde sahipsiz kalan tasarı, Meclis gündemine bir daha ancak 1924’de girebilecek, dönemin İktisat Vekili Hasan (Saka) Bey tarafından acele hazırlandığı gerekçesiyle geri çekilecektir.*” Bkz. Erkan Serçe, “1923 İzmir- Aydın demiryolu grevi: Siyasal İktidar, Sermaye ve İşçi Sınıfı üçgeni üzerine bir deneme”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 66, Bahar 1995, ss. 86–105.

¹⁶ Mahmut Esat, “Memleketin İstirapları”, **Halk Dostu**, 10.12.1930; Mete Tunçay, **T.C. ‘de Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yay., İstanbul, 1989, s.519.

Mahmut Esat, birçok yazısında komünist olmadığını sık sık vurguluyor; Engels’e atıfta bulunarak, işçilerin haklarını vermeyen liberal ekonomiyi benimseyen devletlerin tarihe karışacağını belirtiyordu: “*Ben Komünist değilim. Siyasal inançlarım Kamalist prensiplerdir. Türk doğdum, Türk ulusçusu olarak öleceğim Fakat tarihin yürüyüşünde ise değer payını vermeyen devletin sonu, Engels’in dediği gibi olacaktır*” Bkz. M. Esat Bozkurt, “Ulusçuluk Prensipleri ve İş Hakkı”, **Tan**, 19 Haziran 1935.

* **Sermaye**, Karl Marks.

** **Emperyalizm ve Sermayenin Son Safhası**, Lenin.

¹⁷ Mahmut Esat, “Bir Hasbihal: Dünya Nereye Gidiyor? 3”, **Yeni Asır**, 8.8.1933.

1854 yılında şunları söylemişti: *“Bu gidişle Türkler, Avrupa’da tutunamayacaklardır. Fakat ne yapılırsa yapılsın Türk devleti ortadan kaldırılamayacaktır. Türkler belki bir gün Anadolu içlerine kadar sürüleceklerdir. Fakat onlar, hakiki varlıklarını orada bulacaklar; orada yeniden güçlü, kuvvetli bir Türk devleti kurulacaktır.”*

Marx'ın bugünü (1935), 81 yıl önceden (1854) gördüğünü belirten Bozkurt; uzun yıllardır Marx'ı okuduğunu, Onu *“tam”* olarak anlayamadığını, anlamaya çalıştığını belirterek, şunları söylemektedir: *“Marx’ı bu kadar derin, çetin buluyorum.”* Marx'ın filozofisi hakkında çok şey yazıldığını; ancak, bu yazılanların hepsinde birbirinden farklı görüşlerin olduğunu ve herkesin Marx'ı farklı anladığını söylemektedir:

“Şunu hemen söylemeliyim ki: Marx’ın anlayabildiğim yerlerini çok yüksek buldum. Baş dönmeden erişilmesi zor denecek kadar yüksek!”

Bozkurt'a göre; Marx, bize değer ve iş; değer artığı; tarihsel maddecilik; merkezleşme ve özellikle de sınıflaşma kavramını, tüm insanlık tarihini aydınlatacak bir şekilde açıklamaktadır. Marx'ın felsefesi bir *“mihenk taşı”*na benzemektedir. Tarih ona vuruldukça, insanlığın bahtı görülür. Marx'ın felsefesi, yüzyıllardır karanlıkta kalmış gerçeklerin, insanlığın kara bahtının üzerine tutulmuş bir *“projektör”*dür.

*“Bunsuz tarihi anlamak ve görmek yolunu ben bulamadım”*¹⁸.

Bozkurt, birçok yazısında komünizmin yıkılacağını ileri sürdü. Örneğin, *“Türk İşçilerinin Hakları”* adlı yazısında şunları söylüyordu:

“Komünizm, ilim ve son tatbikat karşısında mağluptur. Tamamen sola dönmese bile tutunabilmek için çok fedakârlık yapacaktır. Bir çeşit sol demokrasi olacaktır. Buna mecburdur. 18 inci asrın serbes demokrasileri de sola doğru dümen kıracaklardır. Bu tutunabilmeleri için bir zarurettir”.

Komünizm niçin yenilgiye uğrayacaktır? *“Kısaca diyebiliriz ki, komünizmin müstakbel mağlubiyeti kendi davasının içindedir. Bu da, maddi hayatta mutlaka müsavata icap ettirmesidir. Maddi hayatta mutlak müsavat demek; kabiliyetleri zekâları fazla çalışmak kudretinde bulunanları ilah ilah az kabiliyetlerle, az çalışabilenlerle, zekâsı dun olanlarla müsavi paylara mazhar etmek demektir.*

Bu insanlığın hilkatine, cibilliyetine muhaliftir. Nihayet unutmamak lazımdır ki bir devlet rejimi insanlar içindir. Esasında insanlığın tabi olduğu ruhi kanunlara uymayan bir sistemin tutunamaması mağlup olması riyazî kat'iyet kabilinden bir şeydir”.

Komünizm sınıf savaşını ortadan kaldırmak, istiyor. Hâlbuki savaş hayat için bir zorunluluktur. Savaşın ortadan kalktığı gün hayat kurur; insanlığın ilerlemesi durur. Yalnız sermaye değil, işçi de yok olur. Hatta insanlık bile ortadan kalkabilir. İşçi sınıfı ile sermaye uzlaşmak zorundadır. Gerçek milliyetçi, inkılâpçı ve uygar bir ulus olabilmek için Türk işçilerinin hakları tanınmalıdır¹⁹.

Sermaye Sınıfının Tekel Oluşturması

¹⁸ Mahmut Esat Bozkurt, “Karl Marx ve Türkler”, **Tan**, 26 Temmuz 1935, s.1,5.

¹⁹ Mahmut Esat, “Türk İşçilerin Hakları”, **Anadolu**, 20 Ağustos 1931.

Bozkurt, “Bir Hasbihal: Dünya Nereye Gidiyor? Bu Gidişin Arasında Biz Ne Olacağız? 1-16”, adıyla **Yeni Asır** gazetesinde 6-27 Ağustos 1933 tarihlerinde yayınlanan yazı dizisinde, özelde Dünya Ekonomik Buhranı (1929) sonrasında ve genelde de 20. yüzyılda sermaye sınıfının gelişimi sonucunda ortaya çıkan gelişmelerin ışığında şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

“(K. Marks) diyor ki sermaye git gide muayyen ellerde toplanıyor. Mesela evvelce kumaşı dokuyan başka, satan başka, diken başka iken git gide yapan da, satan da diken terzi de aynı müessese oluyor. Hatta daha ileri gidebiliriz. Kumaş için lazım olan mevadı iptidaiyeyi evvelce başkaları tedarik ederken git gide pamuk bile doğrudan doğruya fabrika hesabına dikiliyor. Yün bile fabrika hesabına açılan büyük çiftliklerde yetiştirilen koyunlardan istihcal olunuyor. Evvelce kumaşa lazım olan çeşitli boyaları hususi müesseseler, fabrikalar hesabına yapıyordu. Şimdi buna lüzum yok. Fabrikanın hususi dairelerinde boya yapılıyor. Bu misal çok tevsî olunabilir. Fakat bu kadarı maksadı anlatmaya yeter sanırım. Şimdi bu misalden anlaşılacak nedir? Seni bilmem. Fakat ben şunu anlıyorum: Evvelce kumaşçılık yüzünden geçinenler efendi olarak geçinenler, pamukçular koyuncular, boyacılar, terziler, ilah esnaflar vardı. Sermaye, büyük sanayi erbabının elinde toplanmış ve bunları ortadan kaldırmıştır”²⁰.

Bozkurt, Yeni Asır gazetesinin sahibi İsmail Hakkı (Ocağolu) Bey’e hitaben yazdığı bu yazılarda sermayenin tek elde toplanması konusunda şu görüşleri de ileri sürmektedir:

“Sermayenin (Karl Marks)ın keşfi gibi muayyen bir kaç elde toplanması, çünkü mes’ut ocakları bugün söndürmüş bulunuyor. Dünyün tüten bacaları bugün birer baykuş yatağıdır. Şimdi bunların sakinleri cihan sermayesini ellerinde toplıyanların emrinde, keyfindedir. Fakat koskocaman bir beşeriyet, fakat her gün bilgisi, idraki artan hissiyatı inceleyen bir beşeriyet bir kaç sermayedarın arzu ve iradesine ne güne kadar baş eğebilir?

İnsanlık eski ve orta zamanların tahakküm ve istibdadını, yirminci asrın zulmünü yaşamak için mi devirdi? İsmail Hakkı Bey! Sakın bana sosyalist mi oldun? Deme! Ben bugün her zamandan fazla bir Türk milliyetçisiyim. O kadar ki gönlüm yirminci asır tarihinde şu cümleleri okumak istiyor: ‘İki memleket var. Birisi Rusyadır. Bu memleket kıp kıp kızıl komünistdir. İkincisi Türkiyedir. Bu memleket kıp kıp kızıl milliyetçidir. Anlatabildim mi Aziz İsmail Hakkı Bey!’ ne kadar ve nasıl milliyetçiyim? Bundan başka ben demokrat doğdum, demokrat öleceğim.

Ancak kupkuru bir milliyetçilikten, sipsivri, dar kafalı bir demokratlıktan hiç bir vakit hoşlanmadım ve hoşlanamam.

Niçin Demokratız? Niçin milliyetçiyiz? Her halde bize demokrat densin, yine hükümetimize demokrat densin ve mutlaka ulu orta bu nam altında bütün devlet cihazları faaliyette bulunsun diye demokrat değiliz, sanırım. Bunda şüpheye mahal yok değil mi? Öyle ise demokrasiyi zamanımızın icaplarına uydurmak, bu icaplara göre techiz etmek lazımdır. Onun noksanlarını dolduralım ki Komünizm, Sosyalizm, Faşizm cereyanları karşısında mukavemet kabiliyetini yükseltelim”²¹.

“Başı boş sermaye yalnız şahıslara mı tahakküm ediyor? Hayır.. Bundan başka küll halinde bütün bir beşeriyetin mukadderatı bugün başı boş sermayenin emrindedir. Bu da gayet mahdut ellerde temerküz etmektedir. Demek oluyor ki bugün beşeriyetin siyasi, içtimai, iktisadi mukadderatı birkaç yüz kalın zengin elindedir. Bir milyar yedi yüz milyonu bulan bir insan

²⁰ Mahmut Esat, “Bir Hasbihal: Dünya Nereye Gidiyor? 3”, **Yeni Asır**, 8 Ağustos 1933.

²¹ Mahmut Esat, “Bir Hasbihal: Dünya Nereye Gidiyor? Ve Biz Ne Olacağız? 4”, **Yeni Asır**, 9 Ağustos 1933.

kütlesi birkaç yüz zenginin emrinde, keyfinde ne güne kadar kalabilir? İş bu kadar da değildir. Şahıslar, insanlık, hükümet, devlet hep bu başı boş sermayenin hesabına harekettedir. En büyük Sosyalist şeflerden (Engels) diyor ki: “Bugünkü hükümetler, devletler zengin sınıf hesabına çalışanları istismar ettiren, onları esir kütelleri halinde çalıştıran eli silahlı birer kavastır.

Fakat bir gün gelecek, insanlık hakikatı görecek, bugünkü devletin yerine sâyin hakkını veren insanlığın istismarına müsaade etmiyen, medeni devleti kuracaktır. O gün kapitalistler, Emperyalistler devleti ortadan kalkacak. Gelecek nesiller bugün müzelerde kurunu vustaya ait işkence aletlerini nasıl seyrediyorlarsa, bunu da öyle temaşa edeceklerdir *** ”²².

Komünizm ve Kemalizm

Bozkurt'a göre, Komünizm ile Kemalizm arasındaki farklar şunlardır:

Komünizm uluslararasıdır, Kemalizm milliyetçidir.

Komünizm emperyalisttir, Kemalizm anti-emperyalisttir.

Komünizm proletarya diktatörlüğüne dayanır. Türk rejimi her türlü diktatörlüğü reddeder.

Komünizm bireye mülkiyet hakkı ve ekonomik girişim hakkı tanımaz. “Fert” yok, “kamun” (toplum) var, der. Türk rejimi bireye mülkiyet hakkı ve ekonomik girişim hakkı tanır.

Komünizm ile Kemalizm'in uzlaştığı tek nokta ise, devlet şekli olan Cumhuriyet'tir²³.

Yolsuzluk

Bozkurt'a göre, toplumların en çok razı olmadıkları şeylerden biri iktidar gücü ile zengin olmaktır:

“Sana (İsmail Hakkı Ocakoğlu), işin apaçık cihetini söylüyeyim mi?! Amma, bu cihet bana, benim şahsi telakkilerime aittir: İnsanlık manen bir çok müsavatsızlıklara göz yumar da, maddi müsavatsızlıkları affetmez. Mesela işin içine paraca, malca faikiyet karışmamak şartile, benim bilmem ne olmamı millet kabul eder de, dün fakir çocuğu iken, bugün en yüksek mevkilerde beni cebi dolu görmek istemez!.. Buna tahammül edemez!.. Dayanamaz! Ne kadar tuhaf birşey ki bütün milletler pek çok şeylere tahammül ediyor!... Dün hiç iken, bugün manen her şey olması kabul ediyor da fakat dün züğürt iken, bugün birdenbire zengin olmana göz yumamıyor!.. Hele bu zenginlik hükümete geçmek, hükümet nüfuzunu vasıta kılmak suretile olursa.....”²⁴

Demokrasi'nin Sorunları

Bozkurt, İsmail Hakkı Ocakoğlu'na hitaben yazdığı yazıda şunları söylemektedir:

*** **Mülkiyet, aile, devlet**, Engels.

²² Mahmut Esat, “Bir Hasbihal: Dünya Nereye Gidiyor? Ve Biz Ne Olacağız? 7”, **Yeni Asır**, 13 Ağustos 1933.

²³ Mahmut Esat Bozkurt, **Atatürk İhtilali I-II**, Kaynak yay., İstanbul, 2003..

²⁴ Mahmut Esat, “Bir Hasbihal: Dünya Nereye Gidiyor? Ve Biz Ne Olacağız? 6”, **Yeni Asır**, 11 Ağustos 1933.

“Şimdi bana sen, veya bu mektubumu lütfen okuyanlar, haklı olarak diyebilirsiniz ki: ‘Demokrasinin noksanları vardır. Pek âlâ! Buna diyeceğimiz yok. Fakat faşistlik, komünistlik, sosyalistlik yahut ta müfrit bir devletçilik bu noksanları telâfi edebilir mi?’

Peşin olarak, şimdiden söyliyeyim ki ben bu sistemlerin hiç birinin muvaffak olacağına inananlardan değilim. Bunun niçinini izah çok uzun gider. Kısaca diyebilirim ki bu sistemlerin en sakat noktası siyasi hürriyetleri tehdit etmesidir. Hatta bunlardan bazıları tahdidinde ileri gidiyorlar. İstibdada kadar varıyorlar. Vakıa iktisadi sahalarda halkı mesut etmeğe çalışıyorlar. (...)

Fakat unutmamak lâzımdır ki insan denilen mahluk yalnız mideden ibaret bir varlık değildir. Onun manevi ciheti de vardır. İzzeti nefsi vardır. Bu da en çok kollanılacak cihetlerdendir. Halbuki saydığım sistemler bunu çok ihmal ediyorlar. Bana öyle geliyor ki bu sistemler, insanı beygir gibi yer içer ve kişner bir mahluk gibi görüyorlar. (...)

Evet bugün bir kaç yerde bu gibi moda rejimlere tesadüf ediyoruz. Fakat bunlar ne zamana kadar devam edeceklerdir? İşin şüpheli yeri burasıdır. Beşeriyet mukadderatını şüphelere, tereddütlere değil kat’iyetlere bağlamak istiyor. **Siyasi hürriyetleri tanımayan bir rejimi bir nevi idare-i örfiyedir.** (...)

Bence faşistlik siyasi hürriyeti inkâr edip gittikçe, zaafa duçar olacaktır. Bu zaaf, günün birinde onun yıkımı olabilir. **Binaenaleyh bizce bu hususta imrenmeğe lâıyk bir ciheti yoktur.**

Rus komünistliği; o, (K.Marks)ın ortaya koyduğu prensiplerden çok ayrıldı. Çok sağladı. Tatbikat, hakikatleri en iyi gösteren bir mihenklerdir. (K. Marks)ın**** dediklerinde birçok hakikatler mevcut olmakla beraber sakat ve tatbiki kabil olmayan cihetlerin de bulunduğu anlaşıldı. Bundan bizim hesabımıza istifade edilmesi icap eden cihet demokrasinin iktisadi sahadaki açıklarını kapamak için zaruretler miktarınca devletin müdahalesidir.

Mesele burada, demokrasinin yararı burada, yirminci asrın derdi de, dermanı da buradadır”²⁵.

“Demokratlar farkında değillerdir ki, bindikleri dalı kesiyorlar” diyen Bozkurt, en büyük eksiğin ekonomik sahada olduğuna dikkat çekmektedir:

“Ben en büyük eksiği iktisadi cephede görüyorum. Bu eksik yine bence devletin müdahalesile doldurulacaktır. Fakat dikkat nazarını tekrar celbederim: Bununla her şeye müdahale anlamıyorum. Ferdi inkara kadar varan bir devletçilik kasdetmiyorum: İşin, işçinin, bütün çalışanların ve zekanın hakkını yerine koyan bir devlet müdahalesi istiyorum. Demokrasinin selameti için bunu bütün dünyadan bekliyorum. İş, işçi, çalışanlar ve zekalar yırtık bir paçavra gibi yerlerde kalmamalıdır”²⁶.

**** Sermaye, Karl Marks; Fransada Dahili Harp, Karl Marks.

²⁵ Mahmut Esat, “Bir Hasbihal: Dünya Nereye Gidiyor? Ve Biz Ne Olacağız? 16”, **Yeni Asır**, 27 Ağustos 1933.

²⁶ Mahmut Esat, “Bir Hasbihal: Dünya Nereye Gidiyor? Ve Biz Ne Olacağız? 14”, **Yeni Asır**, 24 Ağustos 1933.

Laiklik

Bozkurt, 1933 yılında Bursa’da meydana gelen olaylar sonrasında Türkiye’de laiklik alanında atılması gereken adımların olduğunu belirtmekte ve Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili olarak, bugün hâlâ önemini koruyan şu öneride bulunmaktadır:

“Bence bugün dahi halli lazım gelen bir cihet vardır. Diyanet işlerinin yavaş yavaş devlet bütçesinden ayrılması, yalnız devletin yüksek nezareti altında, fakat hususi varidatla, mesela Kanunu Medeniye uygun tesisatla idare edilmesi icap eder. Vaizlerin büyük şehir imamlarının Darülfünun ilahiyat şubesi mezunları olması ve lisan bilir kimseler arasından seçilmesi lazımdır. Küçük şehir imamlarının ise mevkilerile mütenasip bir tahsil görmeleri Layikliği anlamaları çok faidelidir”²⁷.

Sonuç

Gençlik yıllarında İttihat ve Terakki’ye büyük bir sempatiyle bağlı olan Bozkurt, kendini 1920 yılının sonlarında İttihat ve Terakki Fırkası’nın *“sol cenahına kanaat-ı tamme ile merbut”* olarak tanımlıyordu²⁸.

1930’lu, 1940’lı yılların Türkiye ve dünyası göz önüne alındığında Bozkurt’un Marx’tan hayranlıkla ve övgüyle söz etmesi dikkat çekicidir. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, bu hayranlık ve övgülere rağmen²⁹ Bozkurt, komünizm aleyhtarıdır. Bozkurt komünist olmamakla beraber, farklı yazarlarca *“ılımlı sosyalist”*³⁰, *“küçük burjuva sosyalisti”*³¹ ve *“Tarihi Materyalist ya da Ekonomik Determinist”*³² olarak da tanımlanmaktadır.

²⁷ “Laiklik Nedir? Mahmut Esat B. Diyor ki”, **Yeni Asır**, 23 Mart 1933.

²⁸ Uyar, age., s. 35.

²⁹ Bozkurt, komünizmi eleştirirken bile ondan övgüyle söz etmektedir:

Komünizm, 50. yüzyılı 20. yüzyılda önlemeye çalışıyor. Bu beş yaşındaki bir çocuğa kırk yaşındaki bir adamın vazifesini yüklemeye benzer. Bu da çocuğun ezilmesine yol açar. *“Sistemleri zamanların, hadiselerin icabatı yapar. Ve bunlar öldürür”*. Bkz. M Esat, “Kemalizm 2”, **Anadolu**, 4.11.1932, s.1.

³⁰ İhsan Güneş, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara,1997, s. 222.

³¹ Kitaigorodsky’den aktaran Mete Tunçay, **Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)**, Bilgi yay., Ankara, 1978,s.175.

³² Seha L Meray’dan aktaran Mete Tunçay, (**Tarih ve Toplum**, sayı 99, Mart 1992), s.5.